

Черкаси – Умань – Гайсин – Брацлав по трасі колишнього Брацлавського гостинця.

Етап реконструкції дорожніх ландшафтів Центрального Придніпров'я (60-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.). Велика кількість поселень, рівнинність території, вигідне географічне положення Черкаської області обумовило густу мережу доріг. Поступово вдосконалювалися засоби пересування, волів і коней замінили автомобілі. Дороги набували сучасного вигляду. Зараз територією Черкаської області проходить дві великі автомагістралі: Київ – Одеса та Київ – Донецьк. Автобусним сполученням з'єднані практично всі населені пункти області. На території області проходить 6049,4 кілометрів автомобільних доріг, державного значення 656,1 км, доріг місцевого значення 5393,3 км, ґрунтові дороги становлять 208,9 км, тобто дороги з твердим покриттям в загальній довжині автомобільних доріг становлять 96,5%.

Отже, період формування дорожніх ландшафтів включає в себе такі етапи: етап формування локальних мереж доріг-стежок тимчасового призначення; етап формування субмеридіальної (вододільної) системи шляхів військового й торговельного призначення; етап формування радіальної системи дорожніх ландшафтів з власними іменами; початковий етап формування сучасної мережі доріг й дорожніх ландшафтів; етап реконструкції дорожніх ландшафтів Центрального Придніпров'я (60-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.).

Список використаних джерел

1. Вальчук О.М. Дорожні ландшафти: проблеми класифікації / О.М. Вальчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2002. – Вип. 3. Серія : Географія. – С. 69-71.
2. Денисик Г.І. Антропологічне ландшафтознавство : навчальний посібник, Частина І. Загальне антропогенне ландшафтознавство / Г.І. Денисик. – Вінниця : Вінницька обласна друкарня, 2014. – 334 с.
3. Мильков Ф.Н. Человек и ландшафты / Ф.Н. Мильков. – М. : Мысль, 1973. – 222 с.
4. Солнцев Н. А. Природный ландшафт и некоторые его общие закономерности / Н. А. Солнцев // Труды II Всесоюз. геогр. съезда. – М. : Географгиз, 1948. – Т. 1. – С. 258-269.
5. Стаття Все про Чумацтво [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://chumactvo.info/>.
6. Стаття Давні дороги Черкащини [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://04744.info/novyny-umani-ta-rehionu/item/11967-davni-shlyahy-cherkashchyny>.

МІЖЗОНАЛЬНИЙ ЕКОТОН ПРАВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ Й СТЕПУ: ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСЕЛЕННЯ І ГОСПОДАРЬСЬКОГО ОСВОЄННЯ

Каліновська О.Г., студентка V курсу

Ситник О.І., доцент кафедри географії та методики її навчання

Актуальність теми. З ландшафтними екотонами тісно пов'язані історичні долі людства. Екотони відіграли роль того географічного середовища, в надрах якого народжувались нові народи, нові культури,

нові держави. Для таких цивілізаційних осередків П.Савицький на початку ХХ ст. запропонував термін «місцерозвитку», під яким мав на увазі «єдність соціально-історичного середовища і зайнятої тим території» [цит. за 8]. Цей термін як досить вдалий, був використаний Л. Гумільовим під час формування теорії етногенезу і виявлена закономірність: «... утворення нових народів пов'язано з пограничними областями» [3]; «... монотонний ландшафтний ареал стабілізує етноси, що проживають в ньому, різномірний – стимулює зміни, що ведуть до появи нових етнічних утворень» [4]. Л. Гумільов вважав, що справжнім місцерозвитком є територія, де об'єднуються два і більше ландшафти. Зокрема ним виділено низка регіонів активного етногенезу, кожний з яких охарактеризований в ландшафтно-географічному відношенні. При цьому термін «ландшафтний екотон» не використовувався, хоча виділені й охарактеризовані осередки активного етногенезу на Землі, безперечно, являють собою великі регіональні екотони. На думку В. Ніколаєва, ландшафтні екотони виступають в еволюції Землі як місця зародження не тільки біологічного й ландшафтного різноманіття, але й різноманіття етнічного [8].

Проблемами є питання ролі міжзональних екотонів з точки зору привабливості заселення і освоєння території.

У зв'язку з цим поставлено за мету проаналізувати історико-географічні особливості заселення та освоєння міжзонального екотону Правобережного Лісостепу і Степу України й визначити вплив зазначеної території на соціум у певний історичний час.

Частково історико-географічні особливості освоєння екотонних територій розглядали Арманд Д.Л., Баландін Р.К., Бондарев Л.Г., Мільков Ф.М., Жуланський Я.І., Денисик Г.І., Воропай Л.І., Залетаєв В.С., Ніколаєв В.А., Куниця М.О., Дробішев В.З., Ковальченко І.Д., Муравйов А.В., Рассказов С.В., Яцентюк Ю.В., Бабчинська О.І., Дем'янчук П.М.

Результати дослідження. Екотон між лісостеповою і степовою смугами Правобережної України включає південну частину лісостепу і північну частину степу. До його складу входять Південноподільська та Південнопридніпровська височинні області Дністровсько-Дніпровської лісостепової провінції та Південномолдовська, Південноподільська та Південнопридніпровська схилововисочинні області Північностепової підзони. В адміністративному відношенні – це південь Черкаської та Вінницької областей, Кіровоградська область, північ Миколаївської, північна і північно-західна частина Одеської та західна частина Дніпропетровської областей.

Загалом можна виділити такі етапи освоєння міжзонального екотону: перший етап – до утворення Київської Русі; другий етап – доба Київської Русі; третій етап – народної колонізації (середина XIV – кінець XV ст.); четвертий етап – провінціалізація (кінець XVIII – початок XIX ст.); п'ятий етап – промислове освоєння (середина XIX – початок XX ст.); шостий – радянська перебудова; сьомий – сучасний.

Перший етап – утворення Київської Русі у межах екотону розвивались археологічні культури епохи неоліту: дніпро-донецька (друга половина V тис. до н.е.), сурська (V-поч. IV тис. до н.е.), буго-дніпровська (середина VI-поч. IV тис. до н.е.), трипільська (IV-III тис. до н.е.). Упродовж I тис. до н.е. – поч. I тис. н.е. територію екотону займали різноманітні народи і племена: праслав'яни та кіммерійці (IX-VIII ст. до н.е.), скіфи – кочівники (VII – III ст. до н.е.), сармати (I – III ст. н.е.), ранньослав'янські (анти) та германські (юти) (III-V ст. н.е.) племена, слов'яни (VI-серед IX ст.). За свідченням В.Петрука, у межах сучасної Кіровоградської області знаходиться сакральний і географічний центр Великої Скіфії – України [9]. Також Велике переселення народів V – VIII ст. н.е. розпочалося саме з території колишньої Скіфії [10].

Чергування лісопокритих і степових просторів екотону диктувати умови для господарського освоєння території. Населення освоювало перш за все райони з найбільш сприятливими для землеробства ґрунтами, водними режимом, кліматичними умовами, що сприяло виникненню в межах екотону одного з найдавніших осередків землеробства Східної Європи. Територія міжзонального екотону Правобережного Лісостепу і Степу України була зоною зіткнення осілого землеробського населення з кочовими племенами степу.

Другий етап – доба Київської Русі. За доби Київської Русі населення України продовжувало освоювати родючі землі лісостепових і степових територій, але у зазначений період міжзональний екотон продовжував залишатись фактичною межею, розподільною лінією між осілим населенням та кочівниками. Питома вага південних земель Київської Русі в сільськогосподарському виробництві була досить високою. Разом з тим, просторі південні землі, придатні до землеробства, вимагали плужної обробки землі з використанням тягової сили худоби, що було прогресивнішим порівняно з підсічною системою землеробства. Літописи та інші джерела не випадково підкреслюють наявність значних стад рогатої худоби і коней у великих феодальних господарствах півдня Київської Русі. Щоб стримувати кочівників і сприяти заселенню земель, на південь від Києва було збудовано мережу укріплень, зокрема Змієві вали.

Незадовго до монголо-татарської навали, межуючи з Київською Руссю південні землі, були заселені половцями. В порубіжних районах спостерігався процієспоступового переходу частини половців до осілого способу життя і, відповідно, перехід їх, якщо не до землеробства, то, у всякому разі, до змішаної форми ведення господарства. Посилювались етнічні контакти половців з руським населенням.

В результаті татаро-монгольської навали змінився склад і кількість населення в південно-руських степах: порівняно заселені й освоєні в господарському відношенні землі стали спустошеними і безлюдними. По території екотону проходив північний кордон Золотої Орди на Правобережжі.

Третій етап – народна колонізація. Упродовж XIV – XVIII ст. відновився процес подальшого освоєння території (народної колонізації) міжзонального екотону Правобережного Лісостепу і Степу України, збільшення його демографічної ємності, в XVI ст – XV ст. Населення проживало невеликими осередками, а в XVI ст. починає поступово пореселятися на південь. З розвитком колонізації земель формувался і новий стан – козаки. Як зазначав Д. Яворницький: «...причиною появи козацтва була близькість вільних станів. Щоб виростити, виховати цілий стан або общину воїнів, для цього потрібен простір, потрібні вільні землі, вільна, ніким не зайнята територія або окраїни, що межують із степовою рівиною». Слідом за селянською колонізацією рухалась і урядова: спустилися населення переселялось на нові землі в укріплені поселення.

Висновки. Дослідженнями виявлена аттрактивність (емоційно-психологічна привабливість) ландшафтних екотонів. Зокрема, американські психологи й соціологи пояснюють подібні ландшафтні симпатії психологічними і навіть фізіологічними потребами людей в необхідному різноманітті сенсорного, перш за все візуального сприйняття (перцепції) навколишнього середовища. Доведено, що ландшафтні екотони мають не лише підвищений речовинно-енергетичний та середовище формуючий потенціал, але й потенціал духовний, естетичний, психотерапевтичний.

Виходячи з культурно-географічних та історико-географічних інтерпретацій ландшафту міжзональний екотон лісостепової і степової смуги Правобережної України в історичному контексті відіграв певну роль у становленні характерних особливостей населення, яке проживало в цьому ландшафті у відповідний історичний час.

Територією екотону проходила межа між осілим землеробським населенням і кочівниками. З екотоном пов'язана поява козацтва як своєрідного історичного явища, що сформувалось на стику землеробської та кочової цивілізацій, між слав'янським та тюркським етнічними масивами, між християнством та магометанством. Вплив природних умов на розселення пізніших епох проявлявся опосередковано, оскільки в цей час починають домінувати суспільно-економічні та політичні чинники.

Список використаних джерел

1. Бойко О.Д. Історія України: Навч. посібник 3-тє вид. випр. I доп.-К. Академвидав, 2006.-688 с.
2. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту. Місце і простір: Монографія.-К.:Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005 – Т.1.- 431с.
3. Гумилев Л.Н. Етносфера и биосфера Земли.- СП б.: Экспрос, 2002.-с. 226.
4. Гумилев Л.Н. Етносфера: История людей и история природы.- М. Экспрос, 1993.-с. 107.
5. Денисик Г.І. Міжзональний геоекотон «лісостеп-степ» Правобережної України/ Г.І. Денисик, О.І. Ситник – Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. – 217 с.
6. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: Навч. посібник.- Львів: Світ, 1997.- 264с.
7. Макулина Г.С. Экотоны в ландшафтной структуре поверхности суши // Вестник Московского ун-та.- Серия: География.- 1999.- №6.- с.16-20. // Николаев В.А. Ландшафтные экотоны // Вестник Московского ун-та.- Серия: География.-2003.-№6.-с.3-9.
9. Петрук В.І. Геродот – бітиско української історії

«Українська культура».-2002.-№9-10, 10. Петрук В.І. Велика Скіфія – Україна як європейська країна. «Дзеркало тижня».- 2002.-№ 35(410). 11. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків.- У 3 т. / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін.-К.:Наук. Думка.-1990.